

Estetická hodnota v ochraně krajinného rázu

Aesthetic Value in Landscape Character Protection

Jiří Kupka, Ivan Vorel

Abstract:

The aesthetic value of the landscape has become an invaluable and often key aspect of landscape character assessment (a statutory criterion). On the other hand, it is the impact on 'aesthetic value' that is one of the most contentious aspects of landscape assessment, which can easily be used (misused) to question the objectivity of landscape assessment as such. On the one hand, there are voices calling for the removal of the notion of aesthetic value from the law, as it is seen as a concept associated with a purely subjective approach and therefore methodologically difficult to grasp, while on the other hand there is an attempt (more theoretical than real) to bring aesthetics as a philosophical discipline into the assessment. Both approaches must be rejected. The aesthetic value embodied in the text of the law is not a philosophical concept but a vague legal concept, just as the question of whether a particular project is capable of reducing or altering the landscape is a legal question which is for the administrative authorities and the courts alone to answer. Many years of practice in the assessment of landscape character have led to the conclusion that aesthetic value can be approached as the visual attractiveness of the landscape scene, which is determined by the harmony of scale and relationships in the landscape, and which works through the methods of architectural, landscape and urban composition.

Based on experience with different types of assessment, it even appears that it is possible to define a certain set of indicators referring to the potential possibility of perceiving aesthetic value in a given landscape, and thus to put the whole assessment on a relatively objective basis. This paper presents this conception of aesthetic value as it has gradually evolved and proven itself through practice.

Keywords:

Landscape character, Landscape character protection, Aesthetic value, Aesthetic norm, Visual attractiveness, Landscape scenery, Visual assessment, Landscape perception, Visual impact assessment

KUPKA, Jiří, VOREL, Ivan (2024). Estetická hodnota v ochraně krajinného rázu.

In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování* 16. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 10–26. ISBN 978-80-01-07329-2. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

Obr. 1 – Že je příroda a krajina krásná, obdivuhodná a neopakovatelná, o tom není pochyb. Jak však tuto krásu v podobě pojmu estetické hodnoty promítnout do zákonných procesů ochrany, aby se nejednalo jen o ničím nepodložený subjektivní názor, o tom pojednává následující text.

(Libínské sedlo, zdroj: autor, 2021)

1 Úvod a základní přístupy

Krajinný ráz je ukotven v naší legislativě již více než třicet let. Již více než třicet let se naráží na text zákona, dle kterého je krajinný ráz chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu (§12 odst. 1 zák. č. 114/1992 Sb.). Estetická hodnota krajiny se tak stává neopominutelným a často klíčovým aspektem hodnocení krajiny (zákonným kritériem). Řada argumentů pro zachování té či oné krajiny či krajinného prvku koneckonců pramení často spíše z estetických preferencí než z praktických či etických důvodů (Ptáčková, Stibral, 2002). Estetická dimenze stála neodmyslitelně i na počátku systematické ochrany přírody. Jak výstižně zdůvodňuje August Bayer (1941), *jestliže se vědecký podklad pro činnost člověka v přírodě a pro jeho úspěšnou spolupráci s přírodními silami spojuje ještě s rámcem estetickým, jestliže v těchto málo zbytcích, které lidskou vnímavost a tvořivost dovedly vytříbiti k uměleckým projevům nejskvělejším, ale přírodu přece nedostihujícím, vyzvedá tato estetická hodnota tím více nutnost, aby se ochrana přírody stala pro každého kulturního člověka samozřejmostí.*

Na druhou stranu je právě vliv na estetickou hodnotu jedním z nejméně diskutabilních hledisek hodnocení krajinného rázu, kamenem, na který se naráží, *balvanem, přes který se klopýtá.* Stává se argumentem, kterého je možné snadno použít (zneužít) ke zpochybňování objektivity hodnocení krajinného rázu jako takového, neboť estetická hodnota je chápána jako pojem spojený s ryze subjektivním přístupem a tudíž metodicky těžko uchopitelný. Objeví-li se však pokus o vytvoření alespoň dílčích metod uchopení tohoto jevu, je pak často zpochybňován ze strany obránců i odpůrců institutu krajinného rázu, neboť „každý“ tomuto (nějak) rozumí. Každý má svůj psychický život a přesvědčení o tom, jak to v životě chodí. Podobně každý dospělý měl a má estetické prožitky a o ty opírá svůj názor, většinou neartikulovaný, na estetické kategorie a obecněji na estetiku (Žuska, 2009b).

Na jedné straně se tedy objevují hlasy volající po **odstranění pojmu estetické hodnoty** ze zákona, neboť je chápána jako pojem spojený s přílišnou subjektivitou, na straně druhé je snaha (spíš teoretická, než reálná) **vtáhnout do hodnocení estetiku** jakožto filozofickou disciplínu (zapojit profesionální estetiku). Oba přístupy je nutné zcela odmítnout. Již pohled do minulosti, kdy se pojem krajinného rázu formoval a postupně

dostával svou legislativní podobu, dokládá, že s úvahami o ochraně přírody jako takové či o charakteru či rázu krajiny jako hodnoty hodné ochrany je termín estetiky úzce spjatý. *Projektant musí dokonale znát krajinu, aby nový objekt co nejharmoničtěji zapadl do celkového rázu krajiny. Tím vzniká teprve estetická hodnota technického díla, píše v roce 1946 F. Sokol. Estetickou hodnotu obsaženou v textu zákona však není možno vnímat ani jako filozofický pojem. Moderní estetika je živou disciplínou, která se v posledních desetiletích rozvíjí takřka bouřlivě (...) ignorování tohoto vývoje vede nejen v českém prostředí k mnohdy tristním výsledkům* (Zuska, 2009a). A právě diskuse nad nejrůznějšími aspekty estetické dimenze přírody a krajiny se staly během posledních desetiletí jedním z předních témat filozofické estetiky jako disciplíny (Stibral, Dadejčík, Zuska 2009). Jaké pojetí estetiky bychom měli při hodnocení užívat či jakého estetika k hodnocení přizvat? V estetice neexistuje jeden všeobecně přijímaný názor, nýbrž řada směrů a krajních poloh s různým zaměřením (ekoestetika, environmentální estetika, biologizující estetika, evoluční estetika krajiny...). Hodnocení estetické dimenze krajiny v rámci hodnocení krajinného rázu – stejně jako tento text – se pak ze strany profesionálních estetiků musí nutně jevit jako zcela nekompetentní, blížící se „fundovanosti“ tzv. lidové psychologie, tedy souhrnu mikromýtů o lidské psychice, tradovaných v laické veřejnosti (Zuska, 2009a). Dokládá to i setrvalá a zarputilá kritika postupů, metodik a textů týkajících se krajinného rázu ze strany estetiky, a to v řadě článků, knih či kvalifikačních prací, aniž by ovšem předkládala k praxi hodnocení dle §12 využitelné řešení.

Na estetickou hodnotu, tak jak je uvedena v zákoně, je třeba hledět jako na **neurčitý právní pojem**, stejně tak otázka, zda určitý záměr je s to snížit nebo změnit krajinný ráz, je otázkou právní, jejíž zodpovězení náleží výhradně správním orgánům a soudům, což deklaruje i několik judikátů NSS. Možná by bylo vhodné sousloví „estetická hodnota“ dávat do uvozovek, aby vyniklo svébytné legislativní pojetí, odlišné od vnímání filozofické estetiky. Mnohaletá praxe s hodnocením krajinného rázu vede k závěru, že k estetické hodnotě lze víceméně přistupovat jako k vizuální atraktivitě (kvalitě) krajinné scény, která je dána *harmonii měřítků a vztahů v krajině* (tento obrat vychází ze znění zákona a je NSS často opakován), a která pracuje metodami architektonické, krajinářské a urbanistické kompozice. Na základě zkušeností s různými typy hodnocení se dokonce ukazuje, že je možné definovat určitou soustavu indikátorů odkazujících na potenciální možnost vnímání estetické hodnoty v dané krajině, a tím celé hodnocení postavit na relativně objektivní základy.

Cílem příspěvku je představit toto pojetí estetické hodnoty, jak se postupně vyvinulo a již osvědčilo praxí. Nejprve je pouze stručně a povšechně představen koncept estetické hodnoty jako takové a problematika jejího vnímání. Následně je zmíněn pojem estetické normy, který je blízký později představenému pojetí vizuální kvality, byť se nejedná o totéž a jde o značné zjednodušení, aby byl následně popsán přístup k vizuální atraktivitě (vizuální kvalitě) vč. možných indikátorů využitelných při její identifikaci. Text přitom vychází jak s rešerše literatury a pramenů, tak z dlouholeté praxe hodnocení krajinného rázu i z vlastního průzkumu (ankety) dokládajícího významnou intersubjektovou shodu nad krajinnými scenériemi s přítomnou vizuální atraktivitou, jež je předpokladem obecně sdíleného dojmu krásy, tj. vnímání „estetické hodnoty“ krajiny (Kupka, Vorel, 2010; Kupka, Vojar, Vorel, 2010; Kupka, Vorel, 2011).

2 Estetická hodnota

Víme, co je krásné, ale nevíme, co je krása (*Wir wissen, was schön ist, aber wir wissen nicht, was das Schöne ist.* Wöbse, 2002). Lidé si rozumějí a mluví-li o kráse nebo ošklivosti, vědí, co se příslušnými slovy míní. Pojem krásy a krásna se tak dostává do pozice toho, co je známo, co je známo, ale nevíme, co je krásné (Mezera, 1979). Existuje řada předsudků o povaze estetické zkušenosti, o předmětu estetiky, vztahu umění a přírody, roli přírody a krajiny v lidském životě či dokonce existenci. Pouštět se tedy při hodnocení krajinného

rázu na pole vědecké estetiky nemůže přinést požadované výsledky, neboť ztotožňování estetického prožitku s pouhou smyslovou, zhusta vizuální libostí či dokonce libivostí (líbí / nelíbí) je stejně hluboce zavádějící jako je zakořeněné nejen v tzv. laické veřejnosti (Zuska 2009c).

Ani sám pojem **hodnoty**, kterým se na filozofické rovině zabývá axiologie, není jednoznačný. Dle Velkého sociologického slovníku (Maříková, Petrussek, Vodáková eds., 1996) rozlišil již v roce 1981 R. Lautman asi 180 odlišných definic tohoto pojmu a zaznamenal k otázkám hodnoty na 4 tisíce statí. Zatímco v **poznání** jde o postižení věci, „jaké jsou“, tj. o objektivitu poznání, v **hodnocení** jde současně s tím o postižení významu objektu pro subjekt hodnocení. Právě toto „určení významu pro“ je pro hodnocení konstitutivní; je závislé jak na objektu hodnocení, tak na subjektu a hlediscích, z nichž v hodnocení vychází (Tamtéž).

Obr. 2 – Harmonická venkovská krajina je bezesporu atraktivní, v čem však tato atraktivita tkví, je nutné v rámci hodnocení dostatečně specifikovat (Slavíkovice, Branžovský hvozd, zdroj: autor, 2008)

Estetická hodnota je hodnotou estetického objektu, který je mentálním konstruktem, svého druhu mostem či fúzí podnětů, stimulů, vlastností, které nabízí určitý objekt (krajina), a vhodně naladěného subjektu (Zuska, 2009a). Může být tedy stanovena pouze ve vztahu ke svému vnímání. Estetický objekt, kterým může být cokoli, co vzbudí pocit estetické libosti, tedy předpokládá estetický subjekt, který zaujme estetický postoj. Estetično není reálnou vlastností věci (krajiny). Souvisí s postojem subjektu (pozorovatele), který k němu zaujme **estetický postoj** (dominanci získá estetická funkce nad dalšími funkcemi, např. praktickými) či nikoli (Ptáčková, Stibral, 2002). Vnímající subjekt (uživatel, obyvatel či návštěvník krajiny) může nebo nemusí být schopen a ochoten vnímat určité vizuální vlastnosti krajiny a esteticky je oceňovat. Jiný je pohled

ekologů, umělců, urbanistů, krajinných architektů či zemědělců (Lokoč, Ulčák 2009). Krajinné prvky, tolik ceněné ochránci kulturní krajiny, bývají venkovskými lidmi souhrnně označovány jako neřádstvo (Librová 2001). O velmi nízké ochotě vysadit zeleň na svých pozemcích vypovídají výstupy Skleničkova výzkumu provedeného mezi 168 vlastníky půdy, aktivními zemědělci a pronajímateli (Sklenička 2001). Estetický soud je pak duchovně praktická emocionální schopnost člověka, utvářející se v procesu jeho výchovy jako hodnotící aktivita vyjadřující estetický postoj. Tento postoj je společensko-historicky podmíněný proměnlivým vztahem hodnotícího subjektu a hodnoceného objektu. Důležitým proměnným faktorem je sama komplexita estetického objektu, krajiny, která je vícedimenzionální. Wöbse (2002) uvádí, že zatímco obraz je dvojdimenzionální (jen dvojrozměrná plocha), film třídimenzionální (plocha a čas), tak krajina má dimenze čtyři – plocha, prostor, čas a pohyb. Další proměnnou je vývoj estetických preferencí v rámci kategorie krajiny, resp. krajinných prvků, která pak zpětně ovlivňuje i různou oblibu jednotlivých objektů i různých typů místa. Historicky se jedná o změnu preferencí krajiny užitkové (rurální, bukolické, pastorální), vycházející z člověkem obhospodařované úrodné roviny, směrem ke krajně divoké, volné (v Evropě až od 18. století), ke krajinně lesů a hor a posléze i bažin a pouští, které byly dříve považovány za objekty buď nehodné zájmu, nebo vysloveně nehezké (Stibral, Dadejík, Zuska, 2009). Zemědělci považovali přírodu, tu divokou především, za nebezpečnou a hrozivou, vysoké hory dokonce vnímali jako oblundné a označovali je jako bradavice nebo vředy. Za krásnou a působnou byla všeobecně považována krajina rovná, plochá a obdělávaná. (Stibral, 2005). O vývoji estetického oceňování přírody existuje v současnosti poměrně četná literatura s řadou dalších odkazů (Librová, 1988; Stibral, 2005; Stibral, Dadejík, Zuska, 2009; Stibral, Dadejík, 2009; Stibral, Binka, Dadejík, 2009; Stibral, Dadejík, Peprník, 2010; Stibral 2011; Stibral, 2020 ad.).

3 Vnímání estetické hodnoty

Estetický zážitek (krajiny) je jedním z nejkomplexnějších prožitků (multisenzuálních), jichž je člověk mocen (Stibral, Dadejík, Zuska, 2009). Právě na specifičnosti estetického hodnocení a souběžně specifičnosti estetické recepce stojí celá estetika (Zuska 2009a). Ladislav Žák ve své *Obytné krajinně* (1947) vyjadřuje výstižně, že *pro lidi je soubor všech vjemů, jež poskytuje pobyt v přírodě, jednotným zážitkem, jehož základem jsou vjemy obou smyslů vyšších, zraku a sluchu, kterému však dodávají bohatosti a úplnosti i vjemy smyslů nižších, hmatu a čichu, pocity slunečního tepla, vánku nebo vlhkosti na kůži, vnímání klidu nebo pohybu vlastního těla, dýchání čistého svěžího vzduchu. A tyto jednoduché vjemy nižších smyslů se spojují se složitými dojmy smyslů vyšších v hluboké souborné dojmy, které zůstávají uloženy v lidské paměti a stávají se trvalým obohacením vědomí a duševního života*. Skutečnost, že zdánlivě nedoceňujeme význam **multisenzuálního vnímání** (čich, sluch, hmat) vyplývá z toho, že v hodnocení krajinného rázu se tyto aspekty objevují pouze vzácně a ještě vzácněji je možno je reálně využít v rozhodování (Vorel, 2007). Orientace na vizuální složku vnímání navíc zakořenila ve společenských vědách natolik, že často pojem percepce splývá s pojmem vizuální percepce. Ruku v ruce s atrofií primitivnějších smyslů v evropské a americké kultuře převládly jako dominantní smysly zrak a sluch. Zrak je nesporně nejdůležitějším lidským smyslem, neboť poskytuje nejvíce informací nutných pro orientaci v prostoru, je neefektivnějším z lidských smyslů, je aktivní, schopný vědomou orientací kromě periferního vidění obsáhnout též prostor směrem nahoru a dozadu (Hexner, Novák 1996). Lidé přijímají zrakem přibližně 80% informací z okolního světa (Hamadová, Květoňová, Nováková 2007), Wöbse (2002) uvádí dokonce 80 až 90%.

Estetická hodnota krajiny je spjata se smyslovými vjemy subjektu (pozorovatele), který krajinu vnímá jako prostor (prostorovou scénu) všemi smysly. Dle Žáka (1947) je dvojí cesta, jíž může na lidské nitro působit charakter krajiny, citová (emocionální

hodnoty), kterou lze nazvat poznáním uměleckým, a rozumová, tj. poznání vědecké (obsahové hodnoty), byť v uměleckém poznání jsou téměř vždy vedle prvků citových obsaženy i prvky rozumové a volní, stejně tak vědecké poznání není mnohdy bez účasti citů a vůle.

Vjemy tedy odrážejí **emocionální hodnoty krajiny** a vyvolávají určité duševní pocity. Ve volné krajinně s převládajícím přírodním charakterem, v záměrně kultivované krajinně i v parku můžeme najít místa, prostory, pohledy, výhledy a scenerie, kde většina návštěvníků pocítí příjemný pocit zájmu, potěšení, okouzlení, či překvapení. Emocionální zážitek může být provázen vybavením si různých souvislostí, obdobných zážitků i racionálním zhodnocením vnímaných jevů. V průběhu prožitku vzniká vědomí estetické hodnoty pozorované – vícesmyslově vnímané – krajiny. Závisí samozřejmě na návštěvníkovi samém, jak silný je to pocit, jakými dalšími pocity, myšlenkami a asociacemi je provázen. I mezi návštěvníky a pozornými pozorovateli krajiny vzniknou rozdíly v tom, co budou v krajinné scenérii hodnotit nejvýše. Některé jevy, které je možno vnímat v krajinné scéně, vyvolávají téměř vždy pozitivní emocionální hodnocení. Mohou být proto považovány za rysy estetické hodnoty krajiny. Jsou to např. bohatost a rozmanitost tvarů (habitus a textura rostlin), bohatost barev (pestrost, škála odstínů atd.), typická barevnost ročních období (barevná proměnlivost), typická barevnost určitého místa, příjemný obytný prostor intimního měřítka, otevřený zneklidňující prostor, působivá (šokující) dramatická či neobvyklá scenerie.

Estetické hodnoty krajiny jsou však tvořeny nejenom hodnotami emocionálními, ale také hodnotami obsahovými (racionálními). Právě **obsahové hodnoty krajiny** jsou při vnímání a hodnocení krajiny velmi specifické. Běžný názor na estetiku krajiny tkívá v kráse přírodních prvků a scenérií je třeba doplnit o vnímání a racionální hodnocení, funkčnosti, užitečnosti a potřebnosti určitých prvků či struktur v krajinně. V přírodě si vnímavý pozorovatel může uvědomovat a prožívat pocit sepjetí s přírodou a závislosti na přírodě, u staveb a technických zařízení může (nemusí) tímto vnímáním spolu s estetiku funkčních technických tvarů vznikat vědomí estetické hodnoty.

Obr. 3 – Přírodní či přírodě blízké scenerie s přítomnými harmonickými vztahy v krajinně jsou všeobecně vnímány pozitivně (Ještěd, zdroj: autor, 2010)

Vnímání estetických hodnot krajiny, jak již bylo uvedeno, je závislé na vnímajícím subjektu, tj. na **subjektivních vlastnostech uživatele nebo pozorovatele** (rezident, hospodář, turista, rekreant, ekolog, developer, vědec) s jeho preferencemi, vlastnostmi, náladami. Značně závisí také na **objektivních okolnostech pozorování a vnímání**, kterými rozumíme jednak fyzický vztah subjektu a objektu, např. vnímání v pohybu (sled jednotlivých scénérií, význam trasy pozorování) či vnímání z určitého místa (význam vstupu do prostoru, zorného úhlu, rámování a usměrňování pohledu), ale i význam denní a roční doby (osvětlení, délka stínu, barevnost, změny v hmotovém působení) či počasí. Samota, vjemy působící na všechny smysly, vliv počasí nebo ročního období vytváří působivý rámec, ve kterém člověk oceňuje bohatství forem, tvarů a barev přírody, její proměnlivost a zákonitost jejího života.

Pro hodnocení krajinného rázu nejdůležitější jsou pak **objektivní vlastnosti krajiny** (objektu), tj. přítomnost či nepřítomnost kladně hodnocených jevů a jejich vztahů vnímaných ve vizuální scéně. Těmito objektivními, identifikovatelnými a popsitelnými vlastnostmi jsou konfigurace a charakter prvků krajinné scény, jejich prostorová skladba, rozlišitelnost a jedinečnost. Tomu odpovídají některé rysy krajinné scény, které jsou zpravidla vždy považovány za rysy estetické hodnoty. Jsou to např. neobvyklost, cennost a zachovalost přírodní nebo přírodě blízké scenerie, pocit zdravé harmonické a obyvatelné krajiny, výraznost, převaha přírodních složek, krása a účelnost hospodářských úprav a kultivace krajiny. Estetika pro tyto všeobecně přijímané hodnoty zavádí pojem **estetické normy** (Kupka, Vorel, 2010; Kupka, Vorel, 2011).

4 Estetická norma

Estetika jako filozofická disciplína dává zajímavé podněty, impulzy, pojmy, nikoli však návod či metodu využitelnou v praktickém posuzovací dle §12. Některé z teorií by byly pro hodnocení krajinného rázu s výhodou využitelné, např. populární *savanna theory*, která vznikla na poli evoluční estetiky krajiny, dle které pro člověka vyplývá bezpodmínečná estetická preference krajiny savanového typu, tj. oblíba tzv. arkadské resp. parkové krajiny, mírně zvlněné krajiny, kde se střídají otevřené zatravněné plochy s jednotlivými stromy nebo menšími lesíky a vodními prvky, v níž se pasou stáda velkých savců (Stella, Stibral, 2009). Protože však jsou jinými autory zpochybňovány a argumentačně vyvráceny, sama *savanna theory* je shledávána reduktivní a budí v humanitně orientovaných badatelů pochybnosti, stavěli bychom hodnocení opět na nestabilní základ, snadno napadnutelný z mnoha stran.

Dějiny zahradního umění a kultivace krajiny ukazují, že pohled na estetické hodnoty přírody se vyvíjel a měnil s vývojem poznání, filosofie, idejí, kultury. Estetika krajiny tak byla vždy chápána v závislosti na tzv. **estetické normě**, kterou můžeme chápat jako klíčový pojem dalších úvah. Estetická norma je určitým filtrem, který v určité době, v konkrétní zeměpisné šířce a délce a v určitém kulturním prostředí ovlivňuje způsob estetického vnímání, citění a prožívání, reguluje estetický postoj člověka k věcem. Pokud určití lidé náležejí k určité kulturní či subkulturní skupině, mívají podobné estetické soudy. Postoje k jevům a hodnotám, procesům, událostem se vždy formují pod vlivem individuální zkušenosti a sdílení v rámci širší kulturní tradice (Mead, 1994). Estetická hodnota, která je dobově a společensky proměnná, tak může mít na základě běžných estetických norem obecnější platnost než jen subjektivní (Ptáčková, Stibral, 2002; Šindelář, 1981; Šindelář, 1982). Tyto společenské dohody (normy) ovlivňují naše vlastní estetické záliby (Tessin, 2008). Přesto estetické normy nemohou nikdy dosáhnout plné stability a závaznosti. Přes veškerou proměnlivost estetické normy zůstává něco neměnného. Pevný základ estetických norem lze hledat v tzv. antropologické konstantě, která shrnuje fyzické a duševní ustrojení člověka. Přes veškerý vědecký a technický pokrok lidstva zůstává totiž jeho fyzický vzhled a způsob prožívání již po několik tisíciletí v podstatě neměnný (Ptáčková, Stibral, 2002).

V současnosti ovlivňuje v našich geografických a kulturních podmínkách estetickou normu zejména vědomí nutnosti zachování přírody a jejích hodnot, vědomí souvislosti, jednoty světa a nezničitelnosti života (Šindelář, 1981). Estetickým se stává to, co je pro přírodu a její procesy přirozené a to, co k její přirozenosti patří (Vorel, 2007), prožitek nekonečnosti, věčnosti, nezničitelnosti, stálé obnovy (Šindelář, 1981). Otázkou je, zda vůbec můžeme v přírodě rozlišovat krásné a ošklivé, či zda v souvislosti s přírodou a krajinou používat estetický pojem krásna. Dnes se člověk brání označení „ošklivý“ pro nějakou přírodní scénérii, zatímco ještě romantikové znali a provozovali i jakousi „kritiku“ krajiny (Ptáčková, Stibral, 2002). Některí autoři (Caillois, 1968) dokonce vyčleňují výraz „ošklivý“ pouze pro něco uměle vytvořeného. Ladislav Žák (1947) to vyjadřuje slovy: *Všechny vjemy a zážitky, jež poskytuje člověku příroda a krajina, lze shrnout pod společný, jednoduchý pojem krásy*. Na druhou stranu však krajiny bez stop lidského vlivu působí na člověka, který není právě nadšeným biologem či ochranářem, cize a jsou oproti mozaice kulturní krajiny vnímány jako monotónní pustina (Komárek, 2008).

Estetické hodnoty krajiny ovlivněné estetickou normou můžeme zjednodušeně hledat v jevech, které jsou všeobecně přijímány jako estetické, které pro většinu lidí vyjadřují krásu přírody a které jsou určitými archetypy harmonie člověka a přírody. Již v roce 1926 klasik naší ochrany přírody Jan Svatopluk Procházka píše, že *přes to přese vše či odmyslíme-li si tato subjektivní pojetí krajiny, můžeme přece stanovit určité zásady pro posuzování krásy krajiny* (Procházka, 1926). Existuje řada pozorovatelných rysů krajinné scény, které můžeme nazvat *všeobecně přijatelnými, konvenčními hodnotami*, zahrnujícími nejčastěji symboly přirozené harmonie přírody a harmonie lidské činnosti s přírodou, symboly síly věčnosti a stálé obnovy přírody. Jedná se například o zřetelné uplatnění přirozeně působících přírodních partií (např. členitý okraj lesa, meandrující vodoteč s doprovodnou zelení, vodní plocha zarámována lesním porostem), uplatnění cenných ekosystémů v krajinné scéně (např. litorální porosty rybníka nebo skalnatý svah s travinnými a křovinnými porosty), krajinu s vysokým podílem rozptýlené zeleně (porosty mezí, doprovodná a liniová zeleň, solitérní stromy), soulad přírodního prostředí a dominujícího účinku cenné architektury (poutní kostel, křížová cesta v krajině). Tyto všeobecně přijatelné hodnoty mohou orientačně sloužit jako určitý *etalon* (modelová situace a její vizuální projev) estetických hodnot krajiny (Kupka, Vorel, 2010; Kupka, Vorel, 2011).

Obr. 4 – Působivá krajinná scéna s dramatickým reliéfem a přírodě blízkým charakterem přitahuje pozornost a je vyhledávána pro svou neopakovatelnost (Kaňon Berounky, zdroj: autor, 2008)

5 Vizuální atraktivita a analýza krajinné scény

Klíčovou otázkou je, zda bylo záměrem zákonodárce estetickou hodnotu chápat v širší estetice jako filozofické disciplíny, resp. zda je účelné (a reálné) ji takto chápat v konkrétních hodnoceních dle §12. Jak již bylo uvedeno, estetickou hodnotu musíme v kontextu ochrany krajinného rázu chápat jako **neurčitý právní pojem**, jehož výklad náleží správním orgánům a soudům. Právní rámec pro význam pojmu estetický hodnota je ohraničen legislativně zakončeným názorem, že *krajina je část území, tak jak je vnímána lidmi, jejíž charakter je výsledkem činnosti a vzájemného působení přírodních a/nebo lidských faktorů* (Úmluva rady Evropy o krajině) a že předmětem ochrany a péče je **vzhled krajiny** (§2 odst. 1) včetně *přírodních krás* (§1 zák. 114/1992 Sb.).

Nepracuje se tudíž s filosofickými úvahami a výklady z hledisek klasické, moderní, či postmoderní estetiky, nýbrž s nástroji, používanými v krajinném a územním plánování, zejména těmi, které slouží analýze obrazu krajiny („vzhled krajiny“). V tomto smyslu se jeví užitečnou „redukcí“ (alespoň v určité fázi posuzování) na hodnocení nikoli estetické hodnoty, ale **vizuální atraktivnosti krajinné scény**, které pracuje metodami architektonické, krajinářské a urbanistické kompozice (analýza objektivních, scénických vlastností krajinného obrazu) či dokonce scénologie (Valenta, 2008). Pro úvahy o krajinném rázu je totiž vnější výraz (jinak multisenzuálně vnímané) krajiny, projev její vnitřní struktury – krajinný obraz – základní kategorií, a to proto, že krajinný ráz je ve smyslu zákona z velké části kategorií vizuální. Znak krajinného rázu má stránku obsahovou a vizuální. Přítomnost přírodních, kulturních a historických hodnot je sice důležitá z hlediska významu, cennosti, vzácnosti, ale pro charakter krajiny se stává důležitou zejména tehdy, pokud se projevuje vizuálně (Vorel, 2007), neboť charakter krajiny je dán především formou vizuálního projevu krajinných prvků a jejich uspořádáním v prostoru (Werbeck, Wöbse, 1980). Zejména tedy vizuální atraktivnost krajinné scény je vlastností, díky které návštěvník či pozorovatel (subjekt) může (ale nemusí) vnímat v krajině estetické hodnoty, tj. krajina se pro něj stane estetickým objektem, ke kterému zaujme estetický postoj.

Podstatnými vlastnostmi **vizuální atraktivnosti** (přitažlivosti) krajinné scény jsou mimo jiné působivost, zajímavost, neopakovatelnost či jedinečnost, rozlišitelnost a zapamatovatelnost krajinné scény (Vorel, 2006), která je tvořena množstvím hmotných vizuálně se projevujících prvků (přírodní či antropogenní povahy) a jejich vzájemnými prostorovými vztahy. *Krajinný ráz je souhrnem znaků, vlastností, jevů a hodnot určité krajiny, které vytvářejí její celkový charakter* (NSS 8AS 2/2016-56). Může se jednat jak o scénérie, které považujeme za krásné (vzbuzující příjemné pocity), tak také o scénérie v podstatě pro většinu lidí nehezké. Někdo v nich však nachází i to, co zaujme a co hodnotí jako zajímavé. Přítomností těchto prvků a jejich struktur vznikají určité vizuální jevy, které mohou (ale nemusí) představovat podstatné znaky krajinného rázu a mohou (ale nemusí) se projevovat čitelností, výrazností a nezaměnitelností. Ne všechny vizuálně atraktivní krajiny vykazují vizuální kvalitu (estetickou hodnotu) a jsou většinou vnímány jako estetický zážitek, jako projev krásy a harmonie krajiny.

V ochraně přírody a v územním plánování můžeme zjednodušeně vyjádřit soubor určitých vlastností krajiny, které se projevují jako **vizuální kvalita**, kterou je možno popsat objektivizovanou analýzou obrazu krajiny (krajinné scény). **Analýza krajinné scény**, jejímž prvním krokem je popis vnímané krajinné scény, provedený formou zobrazení prvků a struktur v několika skupinách, jak je to obdobné v architektonické, urbanistické a krajinářské kompozici (Vorel, 2007; Wöbse, 2002), zdůrazňuje specifické působení skladebných prvků krajiny (terén, vegetace, voda, civilizační prvky) v prostorovém utváření, struktuře a textuře vnímané ve vizuální scéně. Provázanost vizuální kvality (estetické hodnoty) s analýzou jednotlivých znaků krajinného rázu je zřejmá i z pojetí Aloise Mezery, který v roce 1979, kdy v legislativě krajinný ráz nebyl vůbec přítomen, popisuje hlediska estetického hodnocení krajin tak, že vyjmenovává základní skupiny

znaků „krajinného rázu“ (geologie, geomorfologie, hydrologické a biotické podmínky, formy osídlení, způsoby zemědělství, lesního hospodářství atd.). Sama analýza krajinné scény, byť je užitečným podkladem pro popis hodnocené krajiny, resp. její vizuální stránky, ještě neindikuje vizuální atraktivnost té které krajinné scény. Zkušenost, teorie (urbanistická a krajinářská kompozice) i různé výzkumy, zejm. tzv. experimentální estetika (*experimental aesthetics*) (Zelenka, Pásková, 2005), dokládají, že je možno popsat takové vlastnosti krajiny, které většina uživatel krajiny (obyvatel, návštěvníků) považuje za vizuálně atraktivní („krásné“). Lze-li však dokázat, že existuje v posuzování vizuální atraktivnosti krajiny prokazatelná shoda (estetická normal!), otevírá se tím cesta k alespoň částečné objektivizaci a tím východisko z námitky čisté subjektivity při hodnocení krajinného rázu (Kupka, Vorel, 2010; Kupka, Vorel, 2011).

Značná část prací se shoduje na několika základních prvcích, které esteticky příznivě hodnocené krajiny obsahují. Patrně největší shoda panuje v tom, že člověka přitahuje voda a zelené rostliny, dále vysoké stromy, skupiny stromů, orientační body, vyhlídky, otevřená prostranství umožňující snadný pohyb, mírně zvlněný terén, nenarušený výhled na horizont, střední a vyšší komplexita (Stella, Stibral, 2009). Další z možných heuristických přístupů pro hodnocení krásy krajiny lze použít model „zahrad“, který sice nedává hotové odpovědi na jednotlivé otázky, ale může poskytnout paradigma, přístupový rámec, který nám umožní lépe porozumět některým souvislostem (Drozenová, 2009). Řada prvků indikujících vizuální atraktivitu patří k tzv. prostředkům harmonizace prostorových forem známých z architektonické kompozice, jsou jimi například harmonické pororce, měřítko, rytmus, gradace, symetrie a asymetrie, kontrast a shoda, dominanty (Hexner, Novák, 1996). Rozsáhlejší průzkum provedený na FIM UHK z let 2005 a 2007 byl publikován v monografii *Percepce krajiny a genius loci* (Zelenka et al., 2008). Jeho cílem bylo zjistit, které scénérie krajiny a proč jsou pro návštěvníky nejpřitažlivější a čím je tato přitažlivost způsobena, resp. jak je pocítována. Ze závěrů výzkumu lze vyjmout, že například užitečné kulturní prvky krajiny (sídlá, komunikace) jsou podle očekávání hodnoceny nepříznivě a z nich jsou nejhůře hodnoceny vertikální umělé dominanty – sloupy elektrického vedení, komíny apod. Naopak nejlépe jsou hodnoceny zpravidla (podle očekávání) výhled z výšky do krajiny, skalní útvary (skály resp. skalní města), živočichové v krajině, hrady/zříceniny hradů a vůbec nejlépe jsou hodnocena jezera (Zelenka et al., 2008).

Obr. 5 – Krajinné dominanty, přírodní i kulturní, jsou indikátorem vizuální kvality a zákonným kritériem ochrany krajinného rázu (Ještěd při pohledu z vrchu Mužský, zdroj: autor, 2010)

6 Indikátory vizuální kvality

Dlouholetá praxe hodnocení krajinného rázu stejně jako uvedené výzkumy potvrzují, jak bylo výše uvedeno, že lze najít takové jevy v krajinné scéně, které v souhrnu vytvářejí (mohou vytvářet) vizuální atraktivnost krajiny, která je dána souborem specifických znaků a atributů vizuální scény, jež mohou vést k prožitku vědomí estetické hodnoty pozorované krajiny. Některé typy krajinných scénérií, které jsou většinou lidí přijímány pozitivně, tedy můžeme považovat za estetickou (vizuální) kvalitu krajiny. Scénérie, které jsou – více či méně – podobné těmto nesporným vizuálně atraktivním scénériím s estetickou kvalitou, se také vyznačují – více či méně – estetickou kvalitou, mohou sloužit jako indikátor (etalon) všeobecně přijímaných estetických hodnot. Tyto vlastnosti jsou velmi rozmanité, ale můžeme vytvořit soubor určitých – obecně pozitivně přijímaných vlastností, které mohou vytvářet estetický prožitek. Tyto indikátory pozitivně hodnocených vizuálních kvalit krajiny, založené zejména na zásadách krajinářské a urbanistické kompozice a na publikovaných výzkumech, navazují na výše zmiňovanou analýzu krajinné scény a jsou pomocným a podpůrným nástrojem při popisu vizuální atraktivity krajiny. Tématem se zabývala řada autorů již v minulosti, a to s podobnými závěry jako my v současnosti. Procházka (1926) kupříkladu uvádí, že při otázce krásy krajinné myslíme na harmonii forem, linií, barev v bližším i vzdáleném obzoru, zjevy souladu a kontrastu tvarů přirozených i umělých. Tyto indikátory lze rozlišit na **kritéria analytická**, vymezující jednotlivé přítomné fenomény na základě analýzy krajinné scény, a na **kritéria souhrnná**, která popisují celkovou prostorovou charakteristiku území.

Mezi **analytická kritéria** lze zařadit charakter vymezení území, konfiguraci bodových, liniových a plošných prvků a další rysy prostorové struktury. Při vnímání prostorového vymezení krajiny může být jako atraktivní rys krajinné scény vnímáno

zřetelné vymezení prostoru terénním horizontem (vysokým ale i nízkým), zřetelné vymezení prostorů okraji porostů (záleží na výškové a prostorové členitosti okrajů), zřetelné vymezení prostorů cenou zástavbou, vymezení prostorů více horizonty (možnost vnímat superpozici více prostorových plánů, řazení siluetárních obrysů v panoramatu) či charakteristické průhledy a přítomnost míst panoramatického vnímání krajiny. V konfiguraci bodových prvků může být atraktivní přítomnost zřetelných terénních či architektonických (kulturních) dominant, neobvyklý tvar nebo druh dominanty či pouhá přítomnost vedlejších prostorových akcentů. V případě liniových prvků lze za ukazatel případné vizuální atraktivnosti považovat přítomnost zřetelných linií morfologie terénu (horizonty, hrany, hřbetnice atd.), zřetelných linií vegetačních prvků (okraje lesů, aleje, doprovodná zeleň atd.) či zástavby. Z hlediska prostorového uspořádání může být atraktivní maloplošná struktura krajiny (mozaika drobných ploch a prostorů s převažujícím přírodním charakterem či mozaika s výraznými prvky rozptýlené zeleně v zemědělské krajině), ale i například velkoplošná struktura otevřených ploch a větších porostních celků s harmonickým výrazem.

Souhrnná kritéria pracují s pojmem **rozišitelnost scénérií** (výraznost, neopakovatelnost, zapamatovatelnost scénérie), kterou spoluvytváří například neopakovatelnost krajinných forem, výraznost a nezaměnitelnost významu prvků krajiny ve vizuální scéně, výraznost či nezaměnitelnost způsobů hospodářského využití krajiny, kontrast, symetrie, vyvážená asymetrie, gradace, dynamické či statické působení jako výrazný rys krajinné scény.

Přímo v zákoně je uvedena jako kritérium ochrany krajinného rázu **harmonie měřítko krajiny**, která vyjadřuje takové členění krajiny, které odpovídá harmonickému vztahu činností člověka a přírodního prostředí; z hlediska fyzických vlastností krajiny se jedná o soulad měřítko celku a měřítko jednotlivých prvků (Vorel et al., 2004). Harmonické měřítko je závislé na členitosti terénu (výškové rozdíly, hloubka krajinné scény – odstup od vizuálních barrier), na rozsahu ploch (pole, louky, lesy, zastavěné plochy) a na převažující výšce objektů (vegetace, zástavba, tradiční kulturní prvky, technické prvky). (Bukáček, Vondráčková, Vorel, 2024). Může být dána zřetelnou harmonií měřítko zástavby bez výrazně měřítkově vybočujících staveb či tradičními měřítkovými vztahy stop hospodářské činnosti a krajiny.

Druhým kardinálním pojmem je **harmonie vztahů v krajině**, která vyjadřuje soulad činností člověka a přírodního prostředí (absence rušivých jevů), trvalou udržitelnost užívání krajiny, harmonický soulad jednotlivých prvků krajinné scény (Vorel et al., 2004). Harmonické vztahy, které dotvářejí vizuální kvalitu (estetické hodnoty) krajiny, tvoří ve vzhledu krajiny pozitivně vnímané a působivé scénérie. Vyznačující se značnou mírou zachovalosti a integrity přírodních, kulturních a/nebo historických hodnot (Bukáček, Vondráčková, Vorel, 2024). Může jít o soulad forem osídlení a přírodního prostředí, harmonický vztah zástavby a přírodního rámce, soulad hospodářské činnosti a přírodního prostředí, uplatnění kulturních dominant v krajinné scéně, působivá skladba prvků krajinné scény či výrazně přírodní nebo přírodě blízký charakter scénérie (Kupka, Vorel, 2010; Kupka, Vorel, 2011)

K ověření platnosti výše uvedených indikátorů byla autorem v listopadu a prosinci 2009 provedena na Fakultě stavební ČVUT a Fakultě životního prostředí ČZU anketa mezi 200 studenty magisterského a bakalářského studia. Cílem ankety bylo jednak ověřit, zda existuje cosi jako intersubjektivní shoda, jednak zda lze nalézt případné korelace s uvedenými indikátory vizuální atraktivity (vizuální kvality). Z tohoto hlediska se nejvíce nutně provádět průzkum na standardním sociologickém vzorku populace. Počet respondentů byl oproti výše uváděnému výzkumu FIM UHK větší (u výzkumu v roce 2005 uvádí 100 osob, u výzkumu v roce 2007 50 osob, Zelenka et al., 2008). U jednotlivých scénérií se „silná“ shoda (pracovní název pro shodu odpovědí ve dvou vedlejších stupních pětistupňové škály – např. velmi a spíše líbí, velmi a spíše nelíbí) pohybovala mezi

60 až 95%, „slabá“ shoda (shoda odpovědí ve třech vedlejších stupních pětistupňové škály, tj. vč. neutrálního hodnocení) se pohybovala od 90 do 100%. Z ankety lze doložit, že (dle předpokladů a jiných výzkumů) existuje poměrně silná intersubjektivní shoda v hodnocení krajinné scény, tj. shoda v estetických preferencích při hodnocení krajinných prvků. Závěry ankety jsou, co se týče shody respondentů, poměrně přesvědčivé.

V porovnání výsledků ankety s výsledky expertního hodnocení dle výše uvedených indikátorů lze vyvodit několik dílčích závěrů. Uvedené indikátory nelze chápat matematicky, estetická hodnota resp. vizuální atraktivnost se nedá prostě vypočítat či kvantifikovat. Pokusy s různými variantami vzorců pro „výpočet“ estetické hodnoty se objevují poměrně často. Zuska zmiňuje Dvořákův teorém, který je mírně rozšířenou variantou vzorců G. D. Birkoffa (*Aesthetic Measure*, 1933), případně pozdějšího H. J. Eysencka (*Sense and Nonsense in Psychology*, 1957). Například zmíněný Birkoff stanovil vzorec $Eh=H(O)/C$ (Eh – estetická hodnota, H – harmonie, O – míra řádu, C – míra komplexnosti, složitosti) (Mezera, 1979). Zuska však k tomu dodává, že přitažlivost kvazieaktních vzorců a formulek je pochopitelná zejména pro scientistně orientované badatele, ale ze samé podstaty vede nutně buď ke svévoli, nebo nesmyslu, pokud si neuvědomíme limity a „slepé skvrny“ takových pokusů (Zuska 2009).

Obr. 6 – Harmonická, obytná krajina, s vyváženým zastoupením přírodních a kulturních složek indukuje vizuální kvalitu a atraktivnost (Všeradice, zdroj: autor, 2013)

Více přítomných indikátorů může, ale nemusí, znamenat vyšší vizuální atraktivitu. Jeden významný (pozitivní nebo naopak negativní) znak může v hodnocení krajinné scény převážit ostatní a zvrátit její vnímání. Pro celkové vyhodnocení jsou důležitá zejména souhrnná kritéria. Anketa za užití fotografií má sice své limity (počasí, viditelnost, osvětlení, denní doba, roční období, kvalita fotografie...) a řadu kritiků (Kupka, Vorel, 2010; Kupka, Vojar, Vorel, 2010; Kupka, Vorel, 2011). Podle Moniky Büscher (2006) je dokonce poloha pozorovatele a hlavně pohyb při vnímání krajiny zásadní. Připustíme-li však tato omezení, je tento postup s výhodou využitelný při hodnocení vizuální atraktivnosti

krajiny, pomáhá formulovat argumenty, popisovat a tematizovat sledované jevy a indukuje vizuální atraktivitu, jež může být vnímána jako estetická hodnota (ve smyslu §12). Podobně se pomocí fotografií a zákresů do nich prováděla řada dalších sociologických výzkumů s podobnými výsledky (např. na vliv VTE na krajinnou scénu – publikováno např. Stiborek, 2007).

7 Závěr

Ačkoli je estetická hodnota klíčovým pojmem posuzování krajinného rázu, neexistuje jednotný postup při jejím stanovení a často se právě vliv na estetické hodnoty stává argumentačně nejslabší částí celého hodnocení, zpochybující námitkou subjektivity oprávněnost a legitimitu celého hodnocení. Na druhou stranu je zřejmé, že aspekt estetické hodnoty patří od počátků k systematické ochraně přírody. Rozpor nastává při snaze aplikovat estetiku jako filozofickou disciplínu na praktické hodnocení krajinného rázu dle §12. Zde je nutné zdůraznit, že se jedná nikoli o filozofický, nýbrž o právní problém, neurčitý právní pojem, jehož výklad náleží správním orgánům a soudům. Z toho plyne nepochopení a legitimní kritika ze strany estetiků vůči pokusům, ve kterých se s jistými rozpaky pokoušejí (pokoušíme) přírodovědně vzdělaní odborníci začlenit estetické hledisko do svých textů a které pak budí v některých případech někdy až drtivě kritické odpovědi z pozic estetických kruhů, jako např. v českém prostředí reakce na Míchalovy texty (Löw, Míchal, 2003) od předního českého estetika Zusky (2009a) (Stibral, 2012). Otázkou je, zda bylo použití termínu „estetická hodnota“ v zákoně vhodné, neboť, jak píše Dejmal (2005), *neunikli jsme přitom pasti estetického soudu, v postmoderní společnosti ještě více roztržitého a zvnějšnělého než na konci 19. století*. Na druhou stranu je tato diskuze po více než třech desetiletích užívání ochrany krajinného rázu víceméně irrelevantní, ač bude asi vždy vyvolávat kontroverze a kritiku, a to jak ze strany estetiky a estetiků, tak ze strany těch, kterým není celý §12 vhod, neboť omezuje jejich záměry.

Estetická hodnota je proto v praktickém hodnocení (víceméně konsenzuálně) vnímána jako vizuální kvalita daná přírodními a kulturními hodnotami, harmonickým měřítkem a harmonickými vztahy v krajině, což verifikují i stanoviska NSS. Subjektivní stránka estetické hodnoty daná individuálním hodnocením pozorovatele je tím v hodnocení minimalizovaná (Bukáček, Vondráčková, Vorel, 2024). Předkládaný text představuje metodu identifikace znaků vizuální atraktivnosti pomocí definovaných indikátorů vizuální kvality. Přes vědomí daných omezení spjatých s přítomným aspektem subjektivity, jde o v praxi ověřenou a použitelnou cestu částečné objektivizace založenou na principech urbanistické a krajinářské kompozice.

Literatura

- BAYER, August (1941). Je ochrana přírody nutna? Krása našeho domova 33(5). 83–87.
- BUKÁČEK, Roman, VONDRÁČKOVÁ, Simona, VOREL, Ivan (2024). Metodika hodnocení krajinného rázu (pracovní verze). Praha: AOPK ČR, rukopis.
- BÜSCHER, Monika (2006). Vision in motion, Environment and Planning A: Economy and Space. 38(2). 281-299, ISSN 0308-518X
- CAILLOIS, Roger (1968). Zobecněná estetika. Praha: Odeon.
- DEJMAL, Ivan (2005). Krajinný ráz aneb proč jsme si tuto kaši navařili. In: Tvář naší země – krajina domova, sv. 5 – Krajinný ráz. Lomnice n. Popelkou: J. Bárta, Studio JB pro Společnost pro krajinu a ČKA, 5–6. ISBN 80-86512-32-0.
- DROZENOVÁ, Wendy (2009). Zahrada jako paradigma krásy přírody. In: STIBRAL, Karel, BINKA, Bohuslav, DADEJÍK, Ondřej (eds.). Krása, krajina, příroda II.: kapitoly o roli estetických hodnot ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí. Brno: Masarykova univerzita, 72–77. ISBN 978-80-210-4890-4.
- HAMADOVÁ, Petra, KVĚTOŇOVÁ, Lea, NOVÁKOVÁ, Zita (2007). Oftalmopedie. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-159-1.
- HEXNER, Michal, NOVÁK, Jaroslav (1996). Urbanistická kompozice. Praha: ČVUT. ISBN 80-01-01451-7.
- KOMÁREK, Stanislav (2008). Příroda a kultura. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1582-2.
- KUPKA, Jiří, VOREL, Ivan (2010). Estetická hodnota či vizuální atraktivnost krajiny. In: Aktuální otázky ochrany krajinného rázu. Praha: ČVUT. 104–116. ISBN 978-80-01-04537-4.
- KUPKA, Jiří, VOREL, Ivan (2011). Krajinný ráz. Identifikace a hodnocení. Praha: ČVUT. ISBN 978-80-01-04766-8.
- KUPKA, Jiří, VOJAR, Jiří, VOREL, Ivan (2010). Intersubject agreement in evaluating the visual attractiveness of landscape. Journal of Landscape Studies 3(4), 221–229. ISSN 1802-4416.
- LIBROVÁ, Hana (1988). Láska ke krajině? Brno: Blok, 1988.
- LIBROVÁ, Hana (2001). Kulturní krajina potřebuje náš smír s divočinou. In: Dejmal, Ivan (ed.) et al. Tvář naší země – krajina domova. Lomnice nad Popelkou: Jaroslav Bárta, Studio JB pro ČKA. 129–133. ISBN 80-86512-01-0.
- LOKOČ, Radim – ULČÁK, Zbyněk (2009). Percepce krajinných prvků zemědělců – důležitý předpoklad péče o krajinný ráz. In: KLVAČ, Pavel (ed.). Člověk, krajina, krajinný ráz. Brno: Masarykova univerzita, 61–71. ISBN 978-80-210-5090-7.
- Löw, Jiří, Míchal, Igor (2003). Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce. ISBN 80-86386-27-9.
- MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav, VODÁKOVÁ, Alena (eds.) (1996). Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-311-3.
- MEAD, Richard (1994). International Management: Cross-Cultural Dimensions. Cambridge, Mass. : Blackwell Business. ISBN 063118368X.
- MEZERA, Alois et al. (1979). Tvorba a ochrana krajiny. Praha: Státní zemědělské nakladatelství.
- PTÁČKOVÁ, Brigita, STIBRAL, Karel (2002). Estetika na dlani. Olomouc: Rubico. ISBN 80-85839-79-2.
- PROCHÁZKA, Jan Svatopluk (1926). Ochrana přírody a přírodních památek. Díl I. Praha: Český čtenář.
- SKLENIČKA, Petr (2001). Permanentní krajinné struktury – jejich funkce a vývoj. In: Dejmal, Ivan (ed.) et al. Tvář naší země - krajina domova. Lomnice nad Popelkou: Jaroslav Bárta, Studio JB pro ČKA. 8–15. ISBN 80-86512-01-0.
- SOKOL, F. (1946). Voda v umění a v technice. Krása našeho domova 37(2). 20-27.

- STELLA, Marco – STIBRAL, Karel (2009). Opravdu máme rádi savanu? aneb Biopsychologická východiska vnímání krajiny In: KLVAČ, Pavel (ed.). Člověk, krajina, krajinný ráz. Brno: Masarykova univerzita, 8–21. ISBN 978-80-210-5090-7.
- STIBRAL, Karel (2005). Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku. Praha: Dokořán. ISBN 80-7363-008-7.
- STIBRAL, Karel, DADEJÍK, Ondřej, ZUSKA, Vlastimil (2009). Česká estetika přírody ve středoevropském kontextu. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-7363-247-2.
- STIBRAL, Karel, DADEJÍK, Ondřej (eds.) (2009). Krása, krajina, příroda I.: kapitoly o roli estetických hodnot ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-7363-286-1.
- STIBRAL, Karel, BINKA, Bohuslav, DADEJÍK, Ondřej (eds.) (2009). Krása, krajina, příroda II.: kapitoly o roli estetických hodnot ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4890-4.
- STIBRAL, Karel, DADEJÍK, Ondřej, PEPRNÍK, Michal (eds.) (2010). Kauza les: environment jako estetický problém: (krása, krajina, příroda III). Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-2572-6.
- STIBRAL, Karel (2011). O malebnu: estetika přírody mezi zahradou a divočinou. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-210-6023-4.
- STIBRAL, Karel (2012). Estetika a ochrana přírody. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1/2009 / Studia sociologica XVI / Naše společná přítomnost I. 69–86. ISSN 0567-8293.
- STIBRAL, Karel (2020). Estetika přírody. K historii estetického ocenění krajiny. Praha: Pavel Mervant. ISBN 978-80-7465-402-2.
- STIBOREK, Jiří (2007). Vliv větrných elektráren na krajinnou scénu. Sociologický průzkum. In: VOREL, Ivan, KUPKA, Jiří (eds). Aktuální problémy ochrany krajinného rázu 2007. Praha: Centrum pro krajinu, 81–83. ISBN 978-80-903206-9-7.
- ŠINDELÁŘ, Dušan (1981). Krása v nás a kolem nás. Praha: Albatros.
- ŠINDELÁŘ, Dušan (1982). Tvořivá estetika. Praha: Melantrich.
- TESSIN, Wulf (2008). Ästhetik des Angenehmen: Städtische Freiräume zwischen professioneller Ästhetik und Laiengeschmack. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. ISBN 978-3531160825.
- VALENTA, Josef (2008). Scénologie krajiny. Praha: Kant pro AMU. ISBN 978-80-86970-68-4.
- VOREL, Ivan et al. (2004). Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz. Praha: ČVUT. ISBN 80-903206-3-5.
- VOREL, Ivan (2006). Krajinný ráz a jeho ochrana. 1. část – Charakter, ráz a identita krajiny. Ochrana přírody, 9/2006, 262–265. ISSN 1210-258X.
- VOREL, Ivan (2007). Krajinný ráz a jeho ochrana. 3. část – Obraz krajiny. In: Ochrana přírody. 1/2007, 14–17. ISSN 1210-258X.
- WERBECK, M., WÖBSE, Hans Hermann (1980). Raumgestalt- und Gestaltwertanalyse als Mittel zur Beurteilung optischer Wahrnehmungsqualität in der Landschaftsplanung. Landschaft + Stadt 12 (3), 128–140.
- WÖBSE, Hans Hermann (2002). Landschaftsästhetik. Stuttgart: Ulmer. ISBN 978-3-8001-3217-1.
- ZELENKA, Josef, PÁSKOVÁ, Martina (2005). Výkladový slovník – kognitivní věda. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 80-7041-355-7.
- Zelenka, Josef et al. (2008). Percepce krajiny a genius loci. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7041-191-9.
- ZUSKA, Vlastimil (2009a). Krajinný ráz a „lidová“ estetika. In: KLVAČ, Pavel (ed.). Člověk, krajina, krajinný ráz. Brno: Masarykova univerzita, 22–28. ISBN 978-80-210-5090-7.
- ZUSKA, Vlastimil (2009b). Slovo úvodem. In: STIBRAL, Karel, DADEJÍK, Ondřej (eds.).

Krása, krajina, příroda I.: kapitoly o roli estetických hodnot ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí. Praha: Dokořán, 11–12. ISBN 978-80-7363-286-1.
ZUSKA, Vlastimil (2009c). Krása, krajina, příroda II – úvod. In: STIBRAL, Karel, BINKA, Bohuslav, DADEJÍK, Ondřej (eds.). Krása, krajina, příroda II.: kapitoly o roli estetických hodnot ve vztahu k přírodě, krajině a životnímu prostředí. Brno: Masarykova univerzita, 7–8. ISBN 978-80-210-4890-4.
ŽÁK, Ladislav (1947). Obytná krajina. Praha: SVU Mánes.

Rozsudek NSS ze dne 1.7.2016 č. 8 As 2/2016 – 56

Úmluva Rady Evropy o krajině (vyhlášena Sdělením MZV o sjednání Evropské úmluvy o krajině č. 13/2005 Sb. m. s., opravené znění českého překladu vyšlo jako Sdělení MZV pod č. 12/2017 Sb. m. s., nový název vyšel jako Sdělení MZV o přijetí Protokolu, jímž se mění Evropská úmluva o krajině, pod č. 27/2021 Sb. m. s.)

Zákon 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, v platném znění

Informace o autorech

prof. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D.

Katedra urbanismu a územního plánování, Fakulta stavební ČVUT v Praze
jiri.kupka@fsv.cvut.cz

doc. Ing. arch. Ivan Vorel, CSc.

Katedra urbanismu a územního plánování, Fakulta stavební ČVUT v Praze
Ivan.vorel@fsv.cvut.cz